

Açık Alan Rekreasyon Alanı Olarak Arkeoparklar: Klaros Örneği

Archeoparks As Open Recreation Areas: Klaros Example

Elçin DOĞAN GÜRBÜZER* - Özge ÇALHAN**

*Doç. Dr., Ege Üniversitesi Çeşme Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, 4202. Sk. No:53, 35930, Dalyan,Çeşme, İzmir.

ORCID: 0000-0002-9047-8416

E-posta: elcin.dogan.gurbuzer@ege.edu.tr

**Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Turizm Fakültesi Çiğli Ana Yerleşke Merkezi Ofisler: 2 Kat: 2 (Balatçık Mahallesi Havaalanı Şosesi No:33/2 Balatçık) 35620 Çiğli, İzmir.

ORCID: 0000-0001-5726-1349

E-posta: ozge.tolga@ikcu.edu.tr

MAKALE BİLGİLERİ

Makale işlem bilgileri:

Gönderilme tarihi: 15 Temmuz 2024

Birinci düzeltme: 19 Ekim 2024

İkinci düzeltme: 19 Kasım 2024

Kabul: 26 Kasım 2024

Anahtar sözcükler: Rekreasyon, Açık alan rekreasyonu, Arkeopark, Klaros Kutsal Alanı.

ARTICLE INFO

Article history:

Submitted: 15 July 2024

Resubmitted: 19 October 2024

Resubmitted: 19 November 2024

Accepted: 26 November 2024

Key words: Recreation, Open recreation area, Archaeopark, Klaros Sanctuary.

ÖZ

Arkeoparklarda sunulan deneysel arkeoloji etkinlikleri, duylara hitap eden sunum yöntemleri ve dijital uygulamalar gibi rekreatif faaliyetler arkeopark alanlarını daha dinamik bir konuma getirmekte ve ziyaretçilerin bu alanlara yönelik ilgi ve motivasyonlarını artırmaktadır. Çalışmanın amacı, Arkeopark olarak küçük ölçekli ilk uygulamaya sahip olan Klaros Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan rekreatif faaliyetleri, arkeoparkların temel işlevleri olan, kültürel miras bilinci, kültürel mirasın korunması, eğitim ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirmek ve bu arkeoparkın rekreatif faaliyet potansiyelini ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın verilerini toplamak için görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcılar, Klaros Kutsal Alanı kazılarının bilimsel başkanı ve kazı ekibi olmak üzere dört kişiden oluşmaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularında, Klaros Arkeopark alanında uygulamaya koyulan ya da koyulacak olan rekreatif faaliyetlerin ziyaretçilerin kültürel miras bilincinin oluşmasına, ziyaretçilerin alanla ilgili eğitim düzeyinin artmasına, kültürel varlıkların korunması bilincinin oluşmasına ve alanın sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesine katkı sağlayabileceği ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

The experimental archaeology activities, sensory presentation methods, and digital applications offered in archaeoparks make these areas more dynamic, enhancing visitors' interest and motivation. This study aims to examine the recreational activities conducted in Klaros Sacred Area, represents the first small-scale application of an archaeopark, and evaluate the recreational activities carried out and planned to be carried out in the Claros archaeopark area in terms of cultural heritage awareness, cultural heritage protection, education and sustainability, which are the main functions of archaeoparks, and to reveal the recreational activity potential of this archaeopark. The interview technique was used to collect the data for the study. The participants consisted of four people, including the scientific head of the excavations at the Sanctuary of Claros and experts from the excavation team. The data obtained from the interviews were evaluated through descriptive analysis. The findings of the study reveal that the recreational activities implemented or planned in the Klaros Archaeopark area contribute to the formation of visitors' cultural heritage awareness, increase their educational level regarding the site, foster a consciousness for the preservation of cultural assets, and ensure the sustainability of the area.

Makalenin kaynak gösterme şekli:

Doğan Gürbüz, E. ve Çalhan, Ö. (2024). Açık Alan Rekreasyon Alanı Olarak Arkeoparklar: Klaros Örneği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 35 (2): 222 - 235.

GİRİŞ

Arkeoparklar geçmişle ilgili nesnelerin büyük oranda yenilenerek sergilendiği, ziyaretçilerin gezi sonrası dinlenebilecekleri ve farklı etkinlik-

lerle zaman geçirebilecekleri açık alan rekreasyon alanlarıdır. Arkeoparklarda, arkeolojik kazılarda elde edilmiş olan kültürel varlıklar doğal ortamında sergilenmekte ya da arkeolojik bulgu-

lar, kopyaları aracılığıyla ziyaretçilere sunulmaktadır (Keskin ve Tanaç Zeren 2018). Arkeoparklar, kültürel miras bilincinin oluşmasına önemli katkılar sunarlar. Arkeolojik alanlarının birçoğu yüzeyde korunmuş yapılardan yoksun oldukları için, ziyaretçinin belleğinde kalıcı bir yer edinmemektedir. Dolayısıyla arkeopark alanlarında görsel ya da işitsel çeşitli duyularla algılanabilecek bir sunum çerçevesinde, yörenin arkeolojik mirası ziyaretçilerin belleklerine etkili bir şekilde aktarılabilir. Bu sayede kültürel mirasın sürdürülebilirliği sağlanmaktadır (Eres 2009; Keskin ve Tanaç Zeren 2018; Keçecioglu Dağlı ve Cengiz 2018).

Klaros Kutsal Alanı, arkeolojik kazılarda bulunan bazı eserlerin alçı kalıplarının alınarak sergilemeye sunulduğu Türkiye'nin ilk mulaj (alçı kalıp) arkeoparkı olarak, ziyaretçilerine hem eğitsel hem de rekreatif faaliyetlerle katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Klaros'ta gerçekleştirilen faaliyetlerin kültürel miras bilinci, koruma, eğitim ve sürdürülebilirlik açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle yer alan rekreasyon ve arkeopark konularındaki kavramsal çerçeve bağlamında, arkeopark ve açık alan rekreasyon alanı kavramları ve bu kavramların aralarındaki ilişki değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, Klaros'un bir rekreasyon alanı olarak ne ölçüde faaliyet gösterdiği, kısıtlılıkları, geliştirilebilecek yönleri, burada gerçekleştirilecek rekreatif faaliyetlerin Klaros'a ve kültürel mirasa katkıları irdelenmiştir.

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yönteminin kullanılmasının sebebi, araştırma için seçilen arkeolojik alanda yürütülen kazı çalışmalarındaki en yetkili, deneyimli ve aynı zamanda alandaki rekreatif faaliyetlerin yönetimini üstlenen kişilerin görüşlerine ihtiyaç duyulmasıdır. Bu araştırma, alanyazında arkeoparkların sadece tarihi sergi alanları değil, aynı zamanda kültürel eğitim ve sürdürülebilirlik aracı olarak nasıl kullanılabilirliğine dair sınırlı çalışmaların bulunduğu bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Klaros Kutsal Alanı, bu bağlamda, deneysel arkeoloji faaliyetleri ve dijital uygulamaların kültürel mirasın korunmasında ve toplumsal

farkındalık yaratmada nasıl etkili olabileceğini göstermektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde açık alan rekreasyon alanı ve arkeopark kavramları incelenmiştir. Böylece iki kavramsal çerçeve arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Son olarak da çalışma alanı olarak seçilen Klaros Kutsal Alanı'nın konumu, tarihi ve kültür kalıntıları hakkında genel bir bilgi verilmiş ve alandaki arkeopark uygulamaları aktarılmıştır.

Açık Alan Rekreasyon Alanı

Açık alan rekreasyon alanı, açık alanda yapılabilecek rekreasyon etkinliklerine olanak tanıyan alan olarak tanımlanabilmektedir. Söz konusu alanlar, kişilere çeşitli rekreatif faaliyeti gerçekleştirme olanağı sunmaktadır. Bu rekreatif faaliyetler, grup olarak ya da bireysel bir şekilde gerçekleştirilebilir ve kişilerin arzularına göre ihtiyaçları karşılanabilir. Açık alan rekreatif etkinlikleri kişilere kişisel, sosyokültürel, toplumsal, çevresel ve ekonomik faydalar sağlamaktadır (Ballew ve Omoto 2018; Yayla ve Güven 2019; Winter, vd. 2020; Gula 2022).

Arkeoparklar

Arkeoparklar, geçmişle ilgili nesnelerin sergilendiği ve ziyaretçilerin zaman geçirebileceği alanlardır. Alanyazında arkeoparkların kültürel varlığın korunmasına (Durukan, Belge ve Burat 2023), kültürel miras bilincinin oluşumuna (Keskin, Tanaç Zeren 2018; Ertuğral, Gedik ve Tekeli 2019), destinasyon hakkında ziyaretçilerin eğitilmesine (Keskin ve Tanaç Zeren 2018) ve alanın sürdürülebilirliğine (Coşkun ve Yantaç 2016; İşcan ve Halaç 2023) katkı sağladığına dair çalışmalar bulunmaktadır. Arkeoparkların hedeflerine bakıldığında bu hedeflerin; kültürel mirasın korunması, kazılar sonucunda ortaya çıkarılan bulgu ve kültürel mirasın topluma sergilenmesi ve sunulması, arkeolojik alanların sürdürülebilirliğinin sağlanması, eğitimin desteklenmesi, turistik aktiviteler ve rekreatif alanlar olarak dinamikliğin artırılması olduğu görülmektedir (Keskin ve Tanaç Zeren 2018). Bu hedefler, ilk

bakışta birbirinden bağımsız gibi algılansa da, gerçekte hepsi birbiriyle yakından bağlantılıdır. Her biri, kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve sergilenmesi sürecinde bir diğerini destekler ve tamamlar. Koruma, sürdürülebilir bir sergilemenin temelini oluştururken, doğru sergileme ise topluma mirasın değerini aktararak koruma bilincini güçlendirir. Bu nedenle, bu hedefler arasında organik bir ilişki vardır ve hepsi ortak bir amaca hizmet eder. Kwas (1986), arkeoparklar için koruma ve geliştirme amaçlarını şu şekilde sıralamıştır: (1) Arkeolojik alanda bulunan arkeolojik kaynakları korumak; (2) Arkeolojik alan, yerel kültür ve arkeoloji hakkında yorumlayıcı ve eğitici fırsatlar sağlamak (söz konusu arkeolojik alanı yorumlamak, prehistorik, historik ve modern kültürleri yorumlamak, arkeolojinin yöntem ve kuramlarını yorumlamak); (3) Rekreasyonel fırsatlar sağlamak.

Arkeoparklarda sergileme ve sunum, arkeolojik alanların korunması, geçmişin ziyaretçilere aktarılması ve kültürel mirasın deneyimlenmesi açısından büyük önem taşır. Hem bilimsel hem de eğitici yaklaşımlar içeren sergileme ve sunum, iki tür uygulama ile gerçekleştirilebilir. Birinci uygulama, arkeolojik alandan elde edilen kültürel varlığın yerinde sergilenmesi, ikinci uygulama ise kültür varlığının aslına uygun bir şekilde modern malzeme ile üretilip sunuma açılmasıdır. İkinci uygulama en çok başvurulan ve çeşitli sebeplerle daha sık olarak tercih edilen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Klaros Arkeoparkı ikinci uygulama çerçevesinde oluşturulmuştur (Keskin ve Tanaç Zeren 2018).

Arkeoparklar içerdikleri eğitim faaliyetleri aracılığıyla ziyaretçileri buldukları alanla ilgili öğretici bir işlev üstlenmektedirler. Çeşitli görselleştirme çalışmaları, animasyonlar ve sanal gerçeklik uygulamaları gibi faaliyetlerle arkeopark alanlarına gelen ziyaretçiler, bu alana dair bilgilerini genişletebilmektedir. Deneysel arkeoloji yönteminin uygulandığı alanlar arkeoloji, tarih, kültürel miras gibi eğitim alanlarını desteklemekle birlikte, kültürel mirası koruma bilincini de arttırmaktadır. Eğitici uygulamalar arasında, uzmanlar tarafından ziyaretçilere kazı ve arkeolojik araştırmalar konusunda bilgi verilme çalışmaları, deneysel çalışmalar, arkeoparklara dü-

zenlenen rehberli turlar, okullara yönelik eğitim turları sayılabilir (Keskin ve Tanaç Zeren 2018).

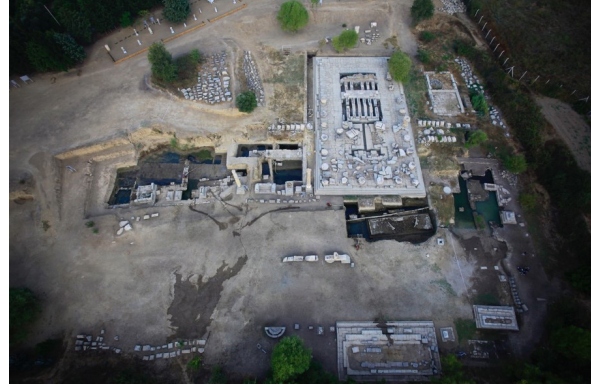
Arkeoparklar, rekreatif faaliyetler aracılığıyla arkeolojik ve kültürel değerlerin sunulduğu, kent içinde bir yorumlama merkezi olarak işlev görmektedir. Arkeoparkların oluşum ve tasarım sürecinde içerdiği kalıntılar rekreasyonel ve eğitimsel işlevler ile bütünleşebildiği noktada gerçek anlamda bir işlev kazanır (Tuna ve Erdoğan 2016). Alan yönetim planına göre hazırlanan rekreasyonel etkinlikler ve aktiviteler bu alanların çekiciliğini arttırmaktadır (Ertuğral, Gedik ve Tekeli 2019). Aynı zamanda, arkeoparklarda uygulanan rekreasyon projeleri, yerleşmede turizme yönelik faaliyetlerin tespit edilip artırılmasını ve kırsal yerleşmeye olan katkılarının fazlaşmasını sağlamakla birlikte alana erişilebilirlik ve ulaşım olanaklarının da kolaylaşmasına neden olur (Parlıtı 2017).

Arkeoparklar koruma altına aldıkları kültürel miras değerlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlarlar. Arkeolojik alanların devamlılığını sağlamak, arkeolojik varlıkların toplum ile buluşturulması ve mirasın korunması sayesinde mümkündür (Tuna ve Erdoğan 2016). Arkeolojik alanların sürekliliğinin sağlanması adına belirlenen ana hedefler "bilgi aktarma", "koruma" ve "kaynak yaratma" olarak sıralanabilir (Eres 2001'den aktaran Servetbaş 2022).

Klaros Kutsal Alanı Ören Yeri ve Arkeoparkı

Klaros Kutsal Alanı Antik Dönem pagan inancındaki kehanet tanrısı Apollon'a adanmış, Delphoi ve Didyma ile birlikte Antik Dönem'in üç önemli kehanet merkezinden biridir. İzmir'in Menderes ilçesine bağlı Ahmetbeyli mahallesinde yer alan Apollon Klarios kutsal alanı, bağlı olduğu kentler olan Notion'un yaklaşık 2 km kuzeyinde Kolphon'a ise 13 km uzaklıktadır. Klaros Kutsal Alanı'nın Adnan Menderes Havaalanı'na olan uzaklığı 38,2 km, Efes ören yerine olan uzaklığı ise 21,1 km'dir (Şahin 1998, Şahin 2012, Acar ve Doğan Gürbüz 2021, Zunal 2023). Klaros Kutsal Alanı'ndaki arkeolojik kazı çalışmaları 1913 yılında Fransız arkeologlar tarafından başlatılmış ve üç dönem halinde 1998 yılına kadar Fransız kazıları olarak devam etmiştir. Birinci dönem ka-

zılarında (1915-1922), anıtsal giriş kapısı propylon, yanında konumlanan eksestra, delegelerin isimlerinin kaydedildiği 125 adet yazıt bulunmuştur. Kutsal alana yönelik ikinci dönem kazılarında (1950-1961), kutsal alanın en önemli anıtsal yapıları olan Apollon Klarios, Artemis Klaria tapınakları, bugün büyük tapınağın batısında mulajları sergilenen anıtsal Apollon, Artemis ve Leto kült heykelleri, güneş saati, arkeoparkta mulajı sergilenen koltuk ve mermer Aphrodite heykeli ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü dönem Fransız kazılarının (1988-1997) sunduğu sonuçlar ise, Apollon ve Artemis'e adanmış sunaklar, pişmiş toprak figürin adakları, hekatomb olarak adlandırılan yüz adet bağlama bloğudur. Ayrıca arkeopark alanında mulajları sergilenen birer adet kore ve kouros heykelleri, Homeros heykeli başı bu dönem kazılarının buluntularıdır. 2001 yılından itibaren Ege Üniversitesi bünyesinde bir Türk kazısı haline gelen Klaros kazı ve araştırmaları, kutsal alanın tarihinin Myken Dönemi'ne kadar uzandığını ve böylece Klaros'un Delphoi kehanet merkezinden bile daha erken bir döneme tarihlendiğini ortaya koymuştur (Şahin 1998; Şahin 2012). Öte yandan son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar Klaros'un Roma Dönemi'nde de önemli bir inanç turizmi destinasyonu olduğunu arkeolojik verilerle kanıtlamaktadır (Zunal 2023). Kehanet olgusu eski çağlarda gelecekle ilgili bilgi vermekle birlikte dinsel bir zorunluluk olarak algılanmaktaydı. Özellikle kentleri ilgilendiren salgın, hastalık, büyük toplumsal sorunlarda ya da kent kuruluşlarında Apollon'un kehanet ocağına danışmak kesin olarak atılması gereken bir adımdı. Antik kaynaklara göre İzmir kenti (Smyrna), Kadifekale eteklerinde (eski adıyla Pagos Dağı) Büyük İskender'in Apollon Klarios'tan aldığı bir kehanet üzerine kurulmuştur (Pausanias, VII.5.1-3). Klaros kehanet merkezine antik dünyada İtalya'dan Moritanya'ya kadar geniş bir coğrafyadan ziyaretçiler ve delegelerin geldiği bilinmektedir (Zunal 2023). Kutsal Alan'da gerçekleştirilen bayramlar ve dinsel festivaller, alanın ekonomik canlılığını ve kültürel önemini ortaya koymaktadır. Bu festivaller sırasında, adaklar ve diğer dini ritüeller aracılığıyla tapınak ekonomisi desteklenmiş, ayrıca

Resim 1. Klaros Kutsal Alanı Hava Fotoğrafı (Kaynak: Klaros Kazı Arşivi)

mimari öğelerdeki çeşitlilik ve zenginlik kendini göstermiştir.

Klaros Kutsal Alanı'nda bulunan kültür varlıklarının sergilenmesi amacıyla, 12 Eylül 2011 tarihinde Türkiye'nin ilk mulaj arkeoparkının açılışı gerçekleştirilmiştir (Şahin 2012). Günümüzde hâlâ ören yerinin girişinde yer alan arkeopark ziyaretçilere açıktır (Resim 2). Arkeoparkın oluşum süreci İzmir Kalkınma Ajansı ile yürütülen yaklaşık 14 ay süren bir proje ile ilişkilidir. Arkeopark projesinin temel hedefi "İzmir bölgesinin turizmde rekabet edebilirliğinin artırılmasına katkıda bulunmak" olarak belirlenmiş, "Menderes ilçesinde bulunan Klaros Ören Yeri'nin görsel algılama ve çevre düzeni açısından iyileştirilmesi, korunması ve tanıtılması ve arkeopark olarak düzenlenerek turizm çeşitliliğinin artırılması" da hedefler arasına alınmıştır. Arkeoparkın hazırlık aşamasında öncelikle tamamı Klaros kazılarından ele geçirilmiş olan 12 mermer eserin mulajları alınmıştır. Projenin gerçekleştirildiği dönemde orijinal eserlerin bulunduğu İzmir Tarih ve Sanat Müzesi ve Selçuk müzelerindeki eserlerden kalıp alınmış, bu kalıplar daha sonra eserlerin birebir kopyalarının yapımında kullanılmıştır. Arkeopark alanında sergilenen bir başka çalışma ise Apollon Klarios tapınak maketidir. Bu maket, aslında, kutsal alanda gerçekleştirilen boğa kurbanı ritüelinin bir canlandırması şeklinde tasarlanmıştır. Tapınak ve önünde 100 adet hayvan bağlama bloğu ve onlara bağlanan bir boğanın simgesel olarak yer aldığı bu kurban seremonisi maketi, üç buçuk metre kare ebatında ve 1/40

ölçeğinde olup cam bir vitrin içinde ziyaretçilere gösterilmektedir. Maketin hava şartlarından korunması amacıyla ayrıca çelik konstrüksiyon taşıyıcı çatı ile üzeri örtülmüştür. Arkeopark projesi kapsamında Klaros Kutsal Alanı'ndaki tapınak, sunak gibi yapılar ve mulajları sergilenen heykellere yönelik bilgilendirme panoları hazırlanmıştır. Aydınlatma sisteminin kurulması ise arkeopark olarak düzenlenen alanlar için en temel gereksinim olmakla birlikte Klaros örneğinde de sergilenen eserlerin ışıklandırılmasına yönelik projektörler yerleştirilmiştir. Bu ışıklandırma sistemi parkta düzenlenebilecek çeşitli bilimsel ve kültürel etkinliklerde de kullanılacaktır. Öte yandan, proje ile ören yerinde sergilenen eserlerin sayısının artması, güvenlik ihtiyacının artmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla alanın korunmasına yönelik güvenlik kamerası sistemi kurulmuştur (Şahin 2012). Arkeoparkların en önemli işlevlerinden birinin eğitim olduğu noktasından hareketle, bölgedeki öğrencilere tarih ve arkeoloji bilincini aşlamak ve kültür varlıklarını tanıtmak üzere eğitimler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ilçedeki köy okullarının öğrencilerine eğitim gezileri düzenlenmektedir. Eğitim gezilerinde öğrencilere Klaros Kutsal Alanı hakkında bilgi verilmekte, kazı çalışmalarının nasıl yürütüldüğü, tarihi ve kültürel varlıkların nasıl korunması gerektiği hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca öğrenciler kazı çalışmalarını deneyimleme olanağı da bulmaktadırlar.

Klaros Kutsal Alanı'ndaki arkeopark uygulamasının, koruma, rekreasyon ve miras yönetimi

Resim 2. Klaros Ören Yeri Arkeopark Alanı (Kaynak: Klaros Kazı Arşivi)

açısından arkeoparkların temel ilke ve hedefleri ile uyum sağladığı görülmektedir (Keskin ve Tanaç Zeren 2018). Bu bağlamda Klaros Arkeoparkı, kültürel mirasın korunması, rekreatif alan olarak kullanımı, eğitim faaliyetleri, sergileme ve sunumun gerçekleştirilmesi, kültürel miras bilinci ve sürdürülebilirlik açısından arkeopark hedeflerini karşılamaktadır. Tablo 1'de bu hedef ve ilkelerin Klaros Arkeoparkı'ndaki örnekleri görülmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında rekreatif faaliyetlerin, öğretici deneyim etkisi yüksek destinasyonlardan biri olan ören yerlerinde yapılmasıyla arkeoparkların sunduğu faydalara (eğitim, kültürel miras bilincinin artması, alanın korunması ve sürdürülebilirliği) rekreatif faaliyetlerin nasıl katkı sağlayabileceği araştırılmıştır. Araştırma kapsamında görüşme soruları oluşturulurken yukarıda sözü edilen katkılar göz önüne alınmıştır. Bu katkıların arkeoparklardaki rekreatif faaliyetler üzerinden nasıl gerçekleşebileceği araştırılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak dört katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcılar, Klaros kazısında görev yapan uzmanlardan seçilmiştir ve deneyimleri, rekreatif faaliyetlerin etkileri hakkında derinlemesine bilgi sağlamıştır.

Araştırma Sorusu: "Klaros Kutsal Alanı'nda Sunulan ya da Sunulacak Olan Rekreatif Faaliyetler Arkeopark Alanlarına Nasıl Katkı Sağlamaktadır?"

Araştırma sorusunu cevaplandırmak için oluşturulan görüşme soruları;

"Klaros Kutsal Alanı Arkeopark olarak ziyaretçilere çeşitli rekreatif etkinlikler faaliyetler (deneysel arkeoloji, dijital içerikli etkinlikler, atölyeler, vb.) sunmakta mıdır?"

Sizce bir Arkeopark alanı olarak Klaros Kutsal Alanı ziyaretçilere sunduğu imkanlarla bir rekreasyon alanı olarak değerlendirilebilir mi?

Klaros Kutsal Alanı'nda sunulan ya da sunulacak olan rekreatif faaliyetler ziyaretçilerin kültürel miras bilinçlerinin oluşmasına nasıl katkı sağlamaktadır?

Klaros Kutsal Alanı'nda sunulan ya da sunulacak rekreatif faaliyetler ziyaretçilerin konuyla ilgili eğitimine nasıl yardımcı olmaktadır?

Tablo 1. Klaros Ören Yeri'nin, Arkeoparkların Temel Hedefleri ve İlkeleri Yönünden Değerlendirilmesi

Hedefler	Koruma, Rekreatyon Ve Miras Yönetimi Kapsamında Hedef Ve İlkeler	Klaros Arkeoparkı
Kültürel Mirasın Korunması	Estetik ve işlevsel yönden arkeolojik mirasın korunmasını desteklemek. Tarihsel kaynakların korunmasını sağlamak. Alanın özgünlüğünün yanı sıra estetik ve tarihsel değerlerini korumak.	Arkeolojik eserleri ve alanı korumak için fiziksel koruma yöntemleri ve güvenliği sağlamak için çeşitli önlemler bulunmaktadır.
Rekreatif Alan Olarak Kullanım	Turizm aktiviteleri ile ekonomik büyümenin gerçekleşmesini desteklemek.	Çeşitli rekreatif faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için fiziksel koşullar mevcuttur.
Eğitim	Didaktik bilgiler aracılığı ile eğitsel bir ortam oluşturmak.	Arkeolojik kazılar devam etmekte ve bölge halkına yönelik eğitim projeleri gerçekleştirilmektedir.
Sergileme Sunum	Arkeolojik eserleri duylara hitap ederek sunulmasını sağlayarak ziyaretçilerin alanı deneyimlemesine olanak tanımlamak.	Mulaj eserlerin sergilendiği ve bilgilendirme panolarının olduğu bir alandır.
Kültürel Miras Bilinci	Kültürel kimliği vurgulamak. Arkeolojik miras alanı ile bulunduğu bölgenin tarihsel dokusu ve mekânsal nitelikleri arasında bağlantı kurmak.	Özellikle öğrencilere yapılan projelerle alana dair kültürel miras bilincinin oluşmasına katkı sağlanmaktadır.
Sürdürülebilirlik	Bilimsel çalışmalar için sürdürülebilir bir çevre oluşturmak. Kırsal alanda gelişmeyi desteklemek. Peyzaj karakteri, peyzaj ekolojisini koruma ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak.-Arkeolojik sitin erişilebilirliğini sağlamak.	Bilgi aktarma, koruma ve kaynak yaratma yolları ile sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.

Kaynak: Keskin ve Tanaç Zeren 2018'den uyarlanmıştır.

Klaros Kutsal Alanı'nda sunulan ya da sunulacak rekreatif faaliyetler kültürel varlıkların korunmasına nasıl yardımcı olmaktadır?

Klaros Kutsal Alanı'nda sunulan ya da sunulacak rekreatif faaliyetler bu alanın sürdürülebilirliğine nasıl katkı yapmaktadır?"

Görüşme soruları hazırlanırken alanında uzman dört kişinin görüşü alınmıştır. Bu kişilerin ikisi arkeolog ve diğer ikisi de rekreatyon konusunda yayın yapan akademisyenlerdir. Çalışma sorularının doğru anlaşılabilmesi açısından bu iki farklı disiplin alanında uzman kişiler seçilmiştir. Çalışma kapsamında Klaros Kutsal Alanı'nın rekreatif faaliyetler açısından değerlendirilmesi için uygun verileri sunabilecek kişilerin Klaros Kutsal Alanı bilimsel başkanı ve ekibi olması do-

laysıyla bu çalışma kapsamında amaçlı örneklem yöntemi kullanılmış ve görüşmeler Klaros kazısı bilimsel başkanı ve ekibiyle 24 Haziran- 5 Temmuz 2024 tarihlerinde katılımcıların uygun görüldüğü zaman aralığında yapılmıştır.

Görüşmeler zoom üzerinden daha önce hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular sorularak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın her iki araştırmacısının da görüşmelere katılmasıyla görüşmeler kayıt altına alınarak yapılmıştır. Araştırmaya toplamda dört katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcılar kazı ekibinde uzun yıllar çeşitli kademelerde görev almış uzmanlardan oluşmaktadır. Katılımcılar K1, K2, K3, K4 olarak kodlanmıştır ve sağladıkları verilerde bu kodlama üzerinden not düşülmüştür. Araştırma soruları betimsel analiz yöntemiyle analiz edil-

Tablo 2. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirlik Ana ve Alt Ölçütleri

<i>Nitel Araştırmanın Ana Ölçütleri</i>	<i>Alt Ölçütü</i>	<i>Bu Çalışma İçin Alt Ölçütlerin Uygulanması</i>
İnandırıcılık	Uygun Yöntemin Kullanılması ve Uygulanması	Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel araştırmanın doğasında var olan avantajlardan (deneyimlere ve derinlemesine araştırma gerektiren konulara odaklanan çalışmalarda etkili olması) faydalanılabilmesi için bu yöntem seçilmiştir.
	Uygulama Alanını Tanıma	Araştırmacıların birinin rekreasyon alanlarına yönelik yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Diğer araştırmacı da akademisyen ve arkeologdur.
	Rastlantısal Örneklem Seçimi	Bu çalışmanın amacı gereği seçilen örneklem amaçlı örneklem olmuştur. Klaros Kutsal Alanı kazı başkanı ve ekibi örneklem olarak seçilmiştir.
	Katılımcıların Dürüstlüğü	Görüşmeler sırasında katılımcılara araştırma ile ilgili detaylı bilgi verilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanırken katılımcılara dair bilgilerin verilmeyeceği ifade edilmiş ve böylece görüşmelerin güven doğrultusunda gerçekleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.
	Katılımcı Kontrolü	Katılımcılar çalışma alanındaki terimlerin bazılarını çok tanıdık olmadıkları için görüşmeler sırasında katılımcılarla verdikleri bazı cevaplar tekrar teyit edilmiştir.
	Yinelenen Sorular	Katılımcılara görüşme sırasında verdikleri cevaplar zaman zaman tekrar teyit edilmek üzere bazı sorular tekrar sorulmuştur.
	Uzman İncelemesi	Görüşme soruları hazırlanırken alanında uzman dört kişinin görüşü alınmıştır. Bu kişilerden ikisi arkeolog ve diğer ikisi de rekreasyon konusunda yayın yapan akademisyenlerdir. Çalışma sorularının doğru anlaşılabilmesi açısından bu iki farklı disiplin alanında uzman kişiler seçilmiştir.
	Araştırılan Olgunun Kavramsal Çerçevesinin Yeterliliği	Çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken ilgili alan yazın detaylı olarak incelenmiştir.
Aktarılabirlik	Bulguların Alanyazın ile Kıyaslanması	Alanyazında arkeopark alanlarında rekreasyon faaliyetlerini inceleyen başka bir çalışma olmadığı için bulgular alanyazın ile kıyaslanamamıştır.
	Veri Toplama Yöntemlerinin Uygulanışı	Kazı ekibiyle yapılan görüşmeler katılımcıların uygun gördükleri saatlerde zoom uygulaması üzerinden gerçekleştirilmiştir.
	Katılımcı Sayısı	Çalışmanın katılımcı sayısı dört olmaktadır.
Tutarlılık	Verinin Toplandığı Zaman Aralığı	Katılımcılarla yapılan görüşmeler 24 Haziran- 5 Temmuz 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.
	Araştırmacının İnanç ve Varsayımları	Bu nitel çalışmada Arkeopark alanlarında yapılacak rekreatif faaliyetlerin bu ören yerlerindeki kültürel miras değerlerinin daha iyi anlaşılmasına, korunmasına ve sürdürülebilir olmasına katkı yapacağı düşünülmektedir.
Doğrulanabilirlik	Yöntemin Sınırlılık ve Potansiyel Etkileri	Çalışmanın sınırlılıklarına ve potansiyel etkilerine dair bilgilere araştırmanın sonuç kısmında yer verilmiştir.
	Yöntemin Derinlemesine Aktarılması	Konuyla ilgili detaylı bilgilere araştırmanın yöntem kısmında yer verilmiştir.

Kaynak: Whitemore, Chase ve Mandle 2001; Shenton 2004 ve Şener vd. 2017'den oluşturulmuştur.

miştir. Verilerin betimsel analizi dört aşamada (betimsel analiz için bir çerçeve oluşturmak, verilerin tematik çerçeveye göre işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması) gerçekleştirilmiş olup, veriler tematik çerçeveye göre işlenmiştir.

Alanyazında nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik için belirlenen dört tema (inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve doğrulanabilirlik) öne çıkmaktadır (Whittemore, Chase ve Mandle 2001, Shenton 2004, Şener vd. 2017). Bu çalışma kapsamında kullanılan geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerine Tablo 2’de detaylı olarak yer verilmiştir.

ANALİZ VE BULGULARIN YORUMLANMASI

Araştırma bulguları arkeopark alanlarının katkıları konusunda alanyazında öne çıkan dört başlık üzerinden (kültürel miras bilincine katkı, ziyaretçilerin eğitimi, kültürel varlıkların korunması, alanın sürdürülebilirliği) ortaya konulmuştur. Klaros Kutsal Alanı’nın rekreatif faaliyetler açısından uygunluğuna dair elde edilen bulgularda; bu alanda “deneysel arkeoloji” (K1; K2; K3; K4) uygulamalarının yapıyor olması, “mulaj eserlerin dokunulabilir olması”, “tapınağın maketinin olması” (K2; K3; K4), “Antik dönem müzikleri” ile ilgili bir rekreatif etkinliğin ve “tiyatral bir gösterinin” yapılmış olması (K3; K4), “yoga” faaliyetinin bu alanda küçük gruplar halinde yapılması (K3) Klaros Ören Yeri’nin ziyaretçiler tarafından rekreatif faaliyetler üzerinden mevcutta deneyimlenen bir alan olduğunu göstermektedir.

Klaros Kutsal Alanı’nda yapılabilecek alternatif rekreasyon uygulamaları için elde edilen bulgulara bakıldığında alanda yapılacak olan “lidar taraması verilerinin dijital içerikli etkinliklerde kullanılabilmesi” (K1), “fotoğraf atölyesi”, “kazi atölyesi ve modelleme atölyesi” (K2), “resim atölyesi” (K3), yapılması planlanan “Klaros’ta kehanet verilme hikayesini canlandıracak bir tiyatro gösterimi” (K3), “alan ile ilişkili tarihsel hikâyeye sahip Defne ağaçlarını kapsayan botanik ile ilgili bir atölye” (K1) gibi rekreatif faaliyetlerinin gerçekleştirilme potansiyelinin olduğu görülmektedir.

Elde edilen verilerin sonucunda, Klaros Ören Yeri’nin açık rekreasyon alanı olarak değerlendirilebileceği (K1;K2;K3;K4); “Ören yerinin tel örgülerle çevrili sınırları belli olan bir alan olması, güvenlik görevlisinin bulunması, düz ve rahat bir yürüyüş rotasına sahip olması ve alana toplu taşıma ile erişimin kolaylığı” (K3) gibi etkenlerin Klaros Ören Yeri’nin açık alan rekreasyon alanı olarak değerlendirilmesini destekleyen faktörler olduğu ortaya çıkmıştır.

dirilebileceği (K1;K2;K3;K4); “Ören yerinin tel örgülerle çevrili sınırları belli olan bir alan olması, güvenlik görevlisinin bulunması, düz ve rahat bir yürüyüş rotasına sahip olması ve alana toplu taşıma ile erişimin kolaylığı” (K3) gibi etkenlerin Klaros Ören Yeri’nin açık alan rekreasyon alanı olarak değerlendirilmesini destekleyen faktörler olduğu ortaya çıkmıştır.

Klaros’taki Rekreatif Etkinliklerin Kültürel Miras Bilincine Katkısı

Elde edilen verilerde rekreatif faaliyetlerin kültürel miras bilincinin oluşmasında bir “alternatif olabileceği”, “farkındalıkla birlikte bu miras değerlerine ait bilincin oluşacağı” (K1; K2; K3; K4) saptanmıştır. Tüm katılımcıların vurguladığı ortak unsurun “deneyim” olduğu görülmüştür. “Doğru ve etkili anlatım ve kültürel mirasın görünür ve anlaşılır kılınması” (K4), “alanda bir yaşanmışlık gerçekleştirilmesi” (K1), “ziyaretçilerin alanın içine çekilip onlara deneyim kazandırarak, görerek ve deneyimleyerek öğrenmelerinin sağlanması” (K3) ile elde edilecek deneyim ile bu bilincin oluşmasına katkı sağlanabileceği vurgulanmıştır. Deneysel arkeoloji atölyeleri, Klaros Kutsal Alanı’nda ziyaretçilere tarihi daha yakından deneyimleme fırsatı sunmuştur. Örneğin, 2023 yazında gerçekleştirilen Engelsiz Klaros Projesi kapsamında özel gereksinimli öğrenciler kazı çalışmalarına katılmış ve bu deneyim sayesinde kültürel miras bilincinin oluşumu gözlemlenmiştir.

Klaros’taki Rekreatif Etkinliklerin Ziyaretçi Eğitime Katkısı

Klaros Kutsal Alanı’nda gerçekleştirilecek rekreatif faaliyetlerin ziyaretçilerin konu hakkında eğitimine katkı noktasında, “gerçekleştirilebilecek yerinde öğrenme (iklimi hissetmek, yapılarla dokunmak gibi)”, “deneyimleme” (K1; K2; K4) gibi öğrenmeye yardımcı uygulamalar sayesinde alana dair eğitimin verilmesinde rekreasyon faaliyetlerinin katkısı ortaya çıkmaktadır. Klaros Arkeoparkı’nda bulunan mulaj heykellerin ve Apollon Klarios Tapınağı modelinin ziyaretçilerin kültürel miras konusundaki eğitimini desteklediği gözlemlenmiştir. Ayrıca alandaki bilgilendirme panoları, arkeolojik alanda çalışan kazı

ekibinin ziyaretçilere bilgi aktarma konusundaki olumlu tutumu arkeoparkın eğitici rolünü desteklemektedir (K4). Söz konusu öğelerle birlikte Klaros'ta gerçekleştirilmiş olan deneysel arkeoloji faaliyetleri (K4) ve özellikle engelsiz turizm kapsamında yapılan proje (K3) değerlendirildiğinde, arkeopark alanının eğitime katkısı güçlenmektedir. Tüm bunlarla beraber dijital uygulamaların rekreatif faaliyetler içinde daha etkin bir şekilde kullanılmasıyla, ziyaretçilerin kültür varlıkları konusundaki eğitimlerine daha geniş ölçüde katkı sağlanmış olacaktır.

Klaros'taki Rekreatif Etkinliklerin Koruma Bilincine Katkısı

Klaros'ta yapılacak rekreatif faaliyetlerin alandaki kültürel miras bilincini arttırması ve alana dair eğitici rolü üstlenmesi ile Klaros Kutsal Alanı'ndaki kültürel varlıkların korunması da sağlanabilecektir (K1; K2; K3; K4). Klaros Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilecek rekreatif faaliyetler-

le birlikte "kişiler alanla ilgili burada gerçekleştirilecek rekreasyon faaliyetleri çerçevesinde gördüklerinin sadece taş olduğu bilincinden çıkacak ve mekanla bağ kurabilecek" (K1), "burada bir zamanlar yaşayanları kendi geçmişinden bir parça olarak düşünebilecek" (K3), ve böylece belirli bir farkındalık kazanarak bu kültür varlıklarını koruma eğiliminde olabilecekleri ortaya çıkmıştır. Ziyaretçilerin alanla "bağ kurması" (K1;K2) unsurunun koruma bilincinin oluşması noktasında oldukça önemli olduğu dile getirilmiştir. "Alanda yapılacak rekreatif faaliyetlerin, bu faaliyetlere katılan kişilerin motivasyonlarını anlamak ve ona uygun rekreatif faaliyeti gerçekleştirmek açısından bir bütün olarak değerlendirildiğinde kültürel varlıkların korunmasındaki içsel güdüyü oluşturacağı" (K2) vurgulanmıştır. Alanın korunması konusunda bu bölgede yaşayan, bölgenin kültürel miras değerine birincil olarak tanık olan paydaşlar olan Ahmetbeyli Köyü'nün yerel halkının bilinçlendirilmesi için çeşitli faaliyetlerin yapılmasının da koruma bilincine katkı sağlayaca-

Tablo 3. Klaros Kutsal Alanı'nda Yapılan ve Yapılabilecek Rekreatif Faaliyetler, Katkı Sunduğu Alanlar ve Örnekler

Rekreatif Etkinlik	Katkı Alanı	Örnek
Deneysel Arkeoloji	Kültürel Miras Bilinci	Engelsiz Klaros Projesi. (K2; K3)
Doğru ve etkili anlatım	Kültürel Miras Bilinci	Alandaki bilgilendirme panoları, yapılabilecek farklı dijital eğitim envanterleri. (K4)
Yerinde öğrenme, deneyimleme	Eğitim	Klaros tapınak maketi, mulaj eserler. (K2; K3; K4)
Dijital Uygulamalar	Eğitim	Lidar taraması verilerinin kullanılmasıyla oluşturulacak dijital içerikler. (K1)
Antik Dönem Müzikleri	Eğitim	Antik döneme ait bir müzik enstrümanının (lir olarak bilinen kaplumbağa kabuğundan üretilmiş lyra) orjinaline uygun hali yapılarak bu çalgı eşliğinde Apollon'a hymnoslar (ilahî) söylenmesi. (K3; K4)
Klaros Ören Yeri'ne yakın alanlarda yaşayan yerel halkı bilgilendirici toplantılar	Koruma	Köy kahvelerinde eğitici etkinlikler. (K1)
Kazı atölyesi ve modelleme atölyesi, resim atölyesi, fotoğraf atölyesi	Koruma	Klaros Kutsal Alanı'na ait fotoğrafların çekildiği yarışmaların düzenlenmesi, buradaki heykel resimlerinin yapıldığı bir atölye , alana dair kazı atölyelerinin yapılması. (K2; K3)
Yoga Faaliyetleri	Sürdürülebilirlik	10-15 kişilik gruplarla alanda mevcutta yapılan etkinlikler. (K3)
Kehanet canlandırması	Sürdürülebilirlik	Bir dolunay gecesinde yaklaşık 400 kişilik bir gösterim. (K3; K4)

Tablo 4. Klaros Arkeoparkı'nda Yapılabilecek Rekreatif Faaliyetler

Kültür ve Sanat ile ilişkili Faaliyetler	Dijital İçerikli Faaliyetler
Kutsal Alan'da dinler tarihi yolculuğu (K1)	Lidar taraması verilerinin
Kutsal Alan'da bulunan kurban bağlama bloklarının günümüzdeki kurban geleneğiyle ilişkisini vurgulayan etkinlikler (K1)	kullanılabileceği etkinlikler (K1)
Alandaki defne ağacını ön plana çıkaran botanik ile ilgili etkinlikler (K1)	Modelleme atölyesi (K2)
Klaros'ta kehanet verilme hikayesinin canlandırıldığı tiyatro gösterimi (K3)	Fotoğraf atölyesi (K2)
Klaros'taki heykellerin çizildiği resim atölyesi (K3)	
Kazı atölyesi (K3)	
Antik Dönem müzik dinletisi (K3;K4)	
Yoga etkinliği (K3)	

cağı dile getirilmiştir. Rekreatif faaliyetler sonucu ortaya çıkan "farkındalık" (K3 ; K4) ve yerel halkın alana "sahip çıkması" (K3) unsurlarının Klaros'un kültürel mirasının korunmasında etkili olacağı belirlenmiştir.

Klaros'taki Rekreatif Etkinliklerin Sürdürülebilirliğe Katkısı

Katılımcıların tümü (K1; K2; K3; K4) bu alanda yapılacak olan rekreatif faaliyetlerin alanın sürdürülebilirliğine katkı yapacağını dile getirmişlerdir. "Kazı çalışmaları, rekreatif faaliyetler ve arkeolojik alan bütünsel olarak ele alındığında gerçek bir sürdürülebilirlik teması söz konusu olabilir" (K1). Bu alanda yapılacak rekreatif faaliyetlerin de sürdürülebilir olması Klaros Ören Yeri'nin gündemde kalmasını sağlayacağı için bu durum alanın sürdürülebilirliğine de etki edecektir (K2; K3). "Farkındalığın" (K3) artması ve "insanla temas" (K1), sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda önemli bir adım olmaktadır.

Görüşmelerde elde edilmiş olan tüm bu bulgular ışığında arkeoparkların dört temel unsuru olan kültürel miras bilinci, eğitim, koruma ve sürdürülebilirlik açısından, Klaros'ta gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmesi planlanan rekreatif etkinliklerin sağlayacağı katkı alanları belirlenmektedir. Söz konusu bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, Klaros Arkeoparkı'nda, arkeoparkların sunduğu her bir katkı alanına yönelik rekreatif etkinliklerin gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirilme potansiyeline sahip olduğu saptanmıştır.

Klaros'taki Rekreatif Etkinliklerin Eksiklikleri ve Geliştirme Önerileri

Araştırmanın bulgularına göre Klaros Ören Yeri bir açık alan rekreasyon alanı olmakla birlikte alanda bazı eksikliklerin olduğu da anlaşılmaktadır. Mevcut durumda alanın "yürüyüş parkurunun yetersizliği" (K2) unsuru dile getirilmiştir. "Dijital uygulamaların yetersizliği" (K1; K2; K3; K4) tüm katılımcılar tarafından ortak olarak vurgulanan eksiklik olarak görülmektedir. "Her türden ziyaretçiye yönelik ortak bir rekreasyon etkinliğinin olmaması" (K2) geliştirilmesi gereken alanlardan biri olarak saptanmıştır. Katılımcılar bu eksikliklerin geliştirilmesine yönelik kültür – sanat ve dijital içerikli etkinlikler önermişlerdir. Söz konusu etkinlikler Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4'te, Klaros'ta kültür ve sanat ile ilişkili faaliyetlerin, dijital içerikli faaliyetlere oranla daha fazla gerçekleştirilebileceği görülmektedir. Bununla birlikte her iki alana ilişkin olası etkinliklerin, Klaros Arkeoparkı'nın rekreatif alan potansiyelini açığa çıkardığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin ilk mulaj arkeoparkı olan Klaros Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilen rekreatif faaliyetlerin kültürel miras bilincine, ziyaretçilerin alanla ilgili eğitilmesine, kültürel varlıkların korunması ve alanın sürdürülebilirliğine katkılarını ortaya koymuştur. Bu çalışma aynı zamanda, Türkiye'de arkeoparkların eğitimsel ve sürdürülebilirlik potansiyelini ele alan ilk çalışmalardan biridir ve bu bağlamda alanyazında eksik olan kültürel miras bilinci ile dijital etkileşim alanlarına katkı sunmaktadır. Araştırma bulgularına bakıldığında Klaros Kutsal Alanı'nın çok farklı motivasyonlardaki kişilere rekreatif faaliyet sunabilecek bir potansiyeli olduğu görülmüştür. *Sanatsal amaçlı rekreatif faaliyetler* için resim, müzik, heykel ve fotoğraf atölyeleri; *kültürel amaçlı rekreatif faaliyetler* için antik dönem yemekleri ve tiyatral etkinlikleri, *dinlenme amaçlı rekreatif faaliyetler* için nefes egzersizi, yoga, meditasyon gibi içsel motivasyonu destekleyici faaliyetler, içinde bulunduğu çevresel ortam sayesinde botanikle ilgili faaliyetler, *eğitim amaçlı rekreatif faaliyetler* için interaktif eğitim içeren etkinlikler (deneysel, dokunsal ve görsel yöntemler) gibi çeşitli olanaklar sunabilecek potansiyele sahip bir ören yeri olduğu, bulgularda ortaya çıkmıştır.

Yeni nesil turistin farklı motivasyon arayışı içinde olduğu düşünüldüğünde bu talebi karşılayabilecek destinasyonların sürdürülebilir olması beklenmektedir. Bu açıdan Klaros Kutsal Alanı, çok çeşitli rekreatif olanak sunabilecek faaliyetlerle birlikte yol alırsa farklılaşabilecek ve yeni kuşaklara sesini duyurabilecektir. Bir arkeopark ören yerinin bu potansiyele sahip olması oldukça önemlidir. Özellikle de rekreasyon kavramının bu şekilde farklı alanlarda karşılık bulmasıyla arkeopark alanlarındaki alternatiflere örnek olması bu çalışmanın önemini göstermektedir.

Klaros Arkeoparkı'nda dijital uygulamaların geliştirilmesi, ziyaretçilerin alanla daha fazla etkileşim kurmasını ve deneyimlerinin daha etkili hale gelmesini sağlayacaktır. Özellikle artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) teknolojileri kullanılarak, ziyaretçilerin tarihi olayları daha interaktif bir şekilde deneyimleyebilmesi ve arkeolojik bulguların daha etkili bir şekilde

sunulması sağlanabilecektir. Bu sayede kültürel miras bilincinin oluşması ve kültürel değerlerin korunması konusunda toplumu eğitici faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca Klaros'un doğal yapısı kullanılarak yoga, doğa yürüyüşleri gibi alternatif rekreasyon faaliyetlerinin düzenlenmesi, alanın sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir. Öte yandan Klaros Ören Yeri dışındaki farklı ören yerlerinde rekreasyon faaliyetlerine yönelik araştırmaların yapılmasıyla da yeni turistik ürünlerin oluşması sağlanabilir.

DEĞERLENDİRME

Klaros Kutsal Alanı'nda yapılacak rekreatif faaliyetler bu destinasyonun sunduğu birer turistik ürün olarak tanımlanır. Bu açıdan bakıldığında bu faaliyetler, kültürel miras bilincinin oluşmasına, kişilerin alana dair eğitilmesine, alanın korunmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağladığı önemli bulgular olarak öne çıkmaktadır. Bu tür rekreatif faaliyetler, ziyaretçilerin alandaki deneyimlerini daha anlamlı hale getirerek, kültürel varlıkların korunmasına yönelik farkındalık yaratmaktadır. Bulgular, arkeoparkların sadece kültürel mirasın korunmasına değil, aynı zamanda bu mirasın sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasına da katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Kültürel miras değerlerinin korunmasında tüm katılımcıların vurguladığı ortak unsurun "deneyim" olduğu görülmüştür. Klaros Kutsal Alanı'nda gerçekleştirilen deneysel arkeoloji faaliyetlerinin kültürel miras bilincini artırma potansiyeli, bu tür faaliyetlerin ziyaretçilerin alandaki deneyimlerini daha anlamlı hale getirerek, kültürel varlıkların korunmasına yönelik farkındalık yaratmada oynadığı rol açısından önemli bir bulgu olarak öne çıkmaktadır. Bulgular, alanyazında yapılan Tayvan'daki Shengxing kültürel miras alanında yaşanan rekreasyon deneyiminin kültürel miras bilincinin oluşmasına katkısının olduğunu dile getiren çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir (Lee, Chang ve Luo 2016).

Klaros Kutsal Alanı Ören Yeri bulunduğu coğrafya ve alan olarak oldukça özel bir arkeopark alanıdır. Bu alan bir antik kent olmadığı için antik kutsal alanın kapsadığı arazi, kente göre daha

küçük, daha kompakt ve gezilebilir bir alan oluşturur. Dolayısıyla alanın gezilmesi ve bir rekreatif faaliyetin aynı gün içerisinde gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir. Alanın büyüklüğü açısından bir karşılaştırma yapılacak olursa; Aşıklı Höyük, Çatalhöyük ve Yeşilova gibi büyük boyutlu yerleşim alanlarındaki birimlerinin canlandırılması, Klaros örneği için olası değildir. Ancak, Klaros Kutsal Alanı, sahip olduğu kehanet merkezi kimliğiyle kendine özgü bir yapıda bulunmakta ve bu alana ilişkin bir takım özgün rekreatif faaliyetlerin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, Klaros Kutsal Alanı sahip olduğu karakteristik özellikler açısından rekreatif faaliyetler için farklı alternatifler sunabilen bir rekreasyon alanı olarak değerlendirilmelidir.

Makalede uygulanan nitel araştırma yöntemi katılımcıların derinlemesine bilgi paylaşımını sağlamış ve bulguların kapsamlı bir şekilde analiz edilmesine imkân tanımıştır. Özellikle, katılımcıların rekreatif faaliyetlerle ilgili kişisel deneyimlerini paylaşması, araştırmada özgün bulgular elde edilmesine katkıda bulunmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, katılımcıların kendi deneyimlerinden yola çıkarak Klaros Kutsal Alanı'na dair kapsamlı bilgi sunmalarına imkân tanımıştır. Katılımcıların rekreatif faaliyetlerle ilgili kişisel deneyimlerini paylaşması, kültürel miras bilinci üzerindeki etkileri derinlemesine anlamamıza katkı sağlamıştır.

Klaros'ta gerçekleştirilen rekreatif faaliyetlerin özgün bir karaktere sahip olması, ören yerinin antik bir kutsal alan olarak enerjisinden faydalanılmak istenmesi ile ilişkili olabilir. Bu bağlamda bireysel rahatlama ve içe dönüş yolculuklarına eşlik eden faaliyetlerden olan yoga'nın da Klaros Kutsal Alanı'nda küçük gruplar halinde yapılması, Klaros'un özgün bir rekreatif alan olduğunu göstermektedir. Dinlenme amacıyla yapılan rekreatif faaliyetler beden ve ruh sağlığının devam ettirilmesi amacını taşımaktadır (Karaküçük 2008; Ardahan 2017). Dolayısıyla dinlenme amacı altında ruhun yenilenmesi ve öze dönüş işlevleri taşıyan rekreatif faaliyetler için Klaros Kutsal Alanı Ören Yeri'nin daha çok tercih edilme nedeni olduğu söylenebilir. Klaros Kutsal Alanı sahip olduğu enerjile bu alandaki rekreatif faa-

liyet motivasyonlarındaki talebi karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Rekreasyon faaliyetlerinin eğitici rolü alana gelenleri memnun etmekte ve tekrar gelme niyetlerini artırabilmektedir. Yapılan bir çalışma sonucuna göre Bodrum destinasyonunda katıldıkları rekreatif faaliyetlerin bu kişilerin Bodrum'u tekrar ziyaret etme niyetlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Akyürek ve Köroğlu 2017). Böylece Klaros'taki rekreasyon faaliyetlerinin artması alanın daha fazla ziyaret edilmesine ve tanınmasına olanak sağlayacaktır.

Araştırmanın en önemli sınırlılığı, yalnızca Klaros Kutsal Alanı üzerinden gerçekleştirilmiş olması ve diğer arkeoparklarla karşılaştırma yapılamamasıdır. Araştırmanın yalnızca Klaros Kutsal Alanı ile sınırlı olması, sonuçların genelleştirilebilirliğini kısıtlamaktadır. Farklı arkeoparklarda yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, bu bulguların diğer alanlar için geçerliliğini değerlendirmek açısından faydalı olacaktır. Ayrıca, dijital uygulamaların eksikliği ve bu alandaki potansiyelin değerlendirilmemesi, araştırmanın sonuçlarını sınırlandıran faktörlerden biridir. Dijital arkeolojik sunumların eksikliği, kültürel miras bilincini geliştirme yönündeki potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilmesini engellemiştir. Bu noktada dijital arkeolojik sunumların da dahil edileceği gelecekteki çalışmalar, ziyaretçi deneyiminin ve kültürel miras bilincinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayabilir.

Bu çalışma, alanyazında genellikle arkeoparkların peyzaj mimarisi veya alan yönetimi açısından ele alındığına, ancak rekreatif faaliyetlerin kültürel miras bilincine katkılarına odaklanan çalışmaların sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda çalışma, arkeoparkların yalnızca kültürel mirasın sergilenme alanları değil, aynı zamanda eğitim ve sürdürülebilirlik alanlarına katkıda bulunabilecek potansiyel merkezler olduğunu göstermektedir. Böylece, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması konularına dair yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Alanyazında destinasyon ve rekreasyon faaliyetleri üzerine araştırmalar (Özaltın Türker, Türker ve Güzel 2014; Aylan ve Yetiş 2021) olmasına karşın mikro destinasyon açısından bir ören yeri ve rekreasyon faaliyetleri kavramı bir arada değer-

lendirilmemiştir. Gelecekteki çalışmalarda arkeopark alanlarını ziyaret eden kişilerin görüşlerinin de değerlendirilmesi alanyazına daha geniş katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte arkeopark ve rekreasyon kavramlarının birlikte düşünüldüğü akademik çalışmaların gerçekleştirilmesi hem alanyazına hem de alandaki uygulamalara önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, V. ve Doğan Gürbüz, E. (2021). Klaros. İçinde; T. F. Çakmak (Editör). *Turist Rehberleri için Anadolu'da Antik Kent ve Merkezler* (ss.307-328). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akyürek, S., ve Köroğlu, A. (2017). Yerli Turistlerin Rekreasyon Alan ve Faaliyetleri Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma: Bodrum Ziyaretçileri Örneği, *Journal of International Social Research*, 10 (54): 1065-1074.
- Ardahan, F. (2017). Açık Alan Rekreasyonunun Turizmle İlişkisi. İçinde; F. Ardahan (Editör), *Açık Alan Rekreasyonu* (ss: 167-188). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aylan, F. K., ve Yetiş, Ş. A. (2021). Açık Alan Rekreasyon Faaliyetlerinin Destinasyon Kıyaslaması Bağlamında İncelenmesi: Nevşehir-Konya İllerinin Karşılaştırılması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (79): 1279-1297.
- Ballew, M.T., ve Omoto, A.M. (2018). Absorption: How Nature Experiences Promote Awe and Other Positive Emotions, *Ecopsychology*, 10: 26 - 35.
- Coşkun, A., ve Yantaç, A. E. (2016, 21-23 Eylül). Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği için Tasarlamak: Küçükyağlı Arkeopark Tasarım Atölyeleri Süreci ve Çıktıları Üzerine Bir İnceleme, *Utak 2016 Bildiri Kitabı Sorumluluk, Bağlam, Deneyim ve Tasarım* (ss. 683-702).
- Durukan, İ., Belge, B., ve Burat, S. (2023). Mersin Yumuktepe Höyüğü Arkeopark Projesi, *Sketch: Journal of City and Regional Planning*, 5 (02): 1-19.
- Eres, Z. (2009). Tarih Öncesi Kazı Alanlarında Koruma ve Sergileme Kavramının Gelişimine Kısa Bir Bakış, *TÜBAKED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 7/ 2009: 119-130.
- Ertuğral, S., Gedik, S., ve Tekeli, H. N. (2019). The Valuation of The Archaeoparks in the Scope of Cultural Heritage: Küçükyağlı Arkeopark, *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 3 (5): 218-227.
- Gula, Louie P. (2022). A Scoping Review on the Implementation of Active Recreational Activities, *INSPIREE: Indonesian Sport Innovation Review*, 3 (01): 56-70.
- İşcan, M., ve Halaç, H. H. (2023). Mimarlığın ve Arkeolojinin Keşişimi: Arkeoparkların Sürdürülebilir Tasarım İlkelere Belirlenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2): 433-464.
- Karaküçük, S. (2008). *Rekreasyon Boş Zamanları Değerlendirme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keskin, Y., ve Zeren, M. T. (2018). Arkeolojik Alanlarda bir Sunum Yöntemi Olarak "Arkeoparklar," *Journal Of Architectural Sciences and Applications*, 3 (2): 110-124.
- Keçecioglu Dağlı, P., ve Cengiz, C. (2018, 24-26 Temmuz). Sustainability, Heritage Tourism, Cultural Identity Reflections: Archeoparks, *V. International Multidisciplinary Congress of Eurasia (IMCOFE2018) Bildiri Özet Kitabı*, ss. 124-135. Barcelona, İspanya.
- Kwas, M. L. (1986). *Archaeological Parks: A Horse of a Different Color*. İçinde; M. L. Kwas (Editör), *Archaeological Parks Integrating Preservation, Interpretation and Recreation* (ss. 1-14), Nashville, Tennessee: Parklar ve Rekreasyon Koruma Bölümü.
- Lee, T. H., Chang, P. S., ve Luo, Y. W. (2016). Elucidating The Relationships Among Destination Images, Recreation Experience, and Authenticity of the Shengxing Heritage Recreation Area in Taiwan, *Journal of Heritage Tourism*, 11 (4): 349-363.
- Özaltın Türker, G., Türker, A., ve Güzel, Ö. (2014). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Dalyan Destinasyonunun Rekreasyon Potansiyelinin Değerlendirilmesi, *International Journal of Sport Culture and Science*, 2 (özel sayı): 70-86.
- Parlıt, U. (2017). Turizm, Arkeopark ve Rekreasyon Projelerinin Kırsal Yerleşime Katkısı: Ayanis Örneği, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34: 11-30.
- Pausanias. *Pausanias Description of Greece with an English Translation by W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes*. Cambridge, MA, Harvard Üniversitesi Yayınları; Londra, William Heinemann Ltd. 1918.
- Servetbaş, İ. (2022). Şanlıurfa Göbeklitepe Kentsel Arkeolojik Sit Alanı ve Örencik Mahallesi Arkeopark Model Önerisi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı.
- Shenton, A. K. (2004). Strategies For Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects, *Education For Information*, 22 (2): 63-75.
- Şahin, N. (1998). *Klaros. Apollon Klaros Bilicilik Merkezi*. İstanbul, Ege Yayınları.
- Şahin, N. (2012). Apollon Klaros Bilicilik Merkezi. İçinde; A.Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat (Editörler). *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları / Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi, Klasik Arkeoloji, Sanat Tarihi*. (ss.248-269). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Şener, S., Bahçeci, V., Doğru, H., Sel, Z. G., Ertaş, M., Songür, S., ve Tütüncü, Ö. (2017). Turizm Alanındaki Nitel Araştırmaların Güvenilirlik ve Geçerlik Ölçütleri Kapsamında Değerlendirilmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28 (1): 7-26.
- Tuna, A. ve Erdoğan, E., (2016). Arkeolojik Sitlerin Sürdürülebilirliği Kapsamında Arkeolojik Parklar, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2: 110- 122.
- Winter, P. L., Selin, S., Cerveny, L., ve Bricker, K. (2020). Outdoor Recreation, Nature-based Tourism, and Sustainability, *Sustainability*, 12 (81): 1-12.
- Whittemore, R., Chase, S. K. ve Mandle, C. L. (2001). Validity in Qualitative Research, *Qualitative Health Research*, 11 (4): 522-537.

Yayla, Ö. ve Güven, Y. (2019). Rekreasyon ve Ekoloji. İçinde; Ö. Yayla ve E. Karaçar (Editörler), *Rekreasyon Yönetimi* (ss: 27-53). Ankara: Detay Yayıncılık.

Zunal, O. (2023). İnanç Turizmine Antik Dönem'den Bir Örnek: Klaros Kutsal Alanı, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6 (8): 1080-1093.

Elçin DOĞAN GÜRBÜZER

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümünden mezun oldu (2001). Yüksek lisans derecesini Ege Üniversitesi'nden Klasik Arkeoloji dalından (2004), doktora derecesini de Ege Üniversitesi'nden Klasik Arkeoloji dalından aldı (2012). Ege Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2013) Doçentlik ünvanını Klasik Arkeoloji alanında aldı (2020). Halen Ege Üniversitesi Çeşme Turizm Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları klasik arkeoloji, mitoloji ve kültürel mirastır.

Özge ÇALHAN

Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü'nden mezun oldu (2013). Yüksek lisans derecesini Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği Anabilim dalından (2016), doktora derecesini de İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nden Turizm İşletmeciliği Anabilim dalından aldı (2021). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (2021) Halen İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde görev yapmaktadır. Temel çalışma alanları turist rehberliği, kültürel miras ve rekreasyondur.